

มูเตลู: ส่งเสริมหรือบิดเบือนความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย Mutelu: Promoting or Distorting Buddhist Beliefs in Thai Society

อาทิตยา ม้ามณีแดง

Atittaya Mamaneedaeng

คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: Email: atittayam@gmail.com

Received July 12, 2025; Revised August 20, 2025; Accepted: August 30, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “มูเตลูว่าส่งเสริมหรือบิดเบือนความเชื่อทางพระพุทธศาสนา” ด้วยการศึกษาดOCUMENT เอกสาร หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า มูเตลูเป็นกระแสความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง และพิธีกรรมที่ได้รับความนิยมในสังคมไทย ซึ่งหลายครั้งถูกนำไปเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา แม้ว่าบางแง่มุมของมูเตลูอาจช่วยส่งเสริมศรัทธาและความมั่นใจของผู้คน แต่ในทางกลับกันก็อาจนำไปสู่การบิดเบือนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากเน้นความเชื่อในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากกว่าการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น ศีล สมาธิ และปัญญา โดยรวม มูเตลูอาจเป็นทั้งเครื่องมือที่ช่วยให้คนเข้าถึงศาสนาในมิติทางจิตใจ แต่ก็อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิด หากถูกใช้เป็นเพียงเครื่องมือแสวงหาโชคลาภและความสำเร็จโดยไม่ยึดหลักธรรมที่แท้จริงของพุทธศาสนา

คำสำคัญ : ไสยศาสตร์; มูเตลู; ศรัทธา; พิธีกรรม; ความศักดิ์สิทธิ์

ABSTRACT

This article seeks to examine the concept of “Mutelu: whether it promotes or distorts Buddhist beliefs” through the analysis of documents, books, and relevant scholarly research. The study reveals that Mutelu represents a contemporary belief trend in Thai society, associated with superstition, amulets, and ritual practices, which are frequently interwoven with Buddhism. While certain dimensions of Mutelu may reinforce religious faith and provide psychological reassurance, they simultaneously risk undermining Buddhist doctrine by prioritizing supernatural powers and miraculous phenomena over the essential cultivation of morality (*sīla*), concentration (*samādhi*), and wisdom (*paññā*). In a broader perspective, Mutelu can function as a means of religious engagement by addressing psychological and emotional needs; however, it may also generate misconceptions when employed

merely as an instrument for the pursuit of fortune and material success, detached from the authentic principles of Buddhism.

Key words: Superstition; Mutelu; Faith; Ritual; Sacredness

บทนำ

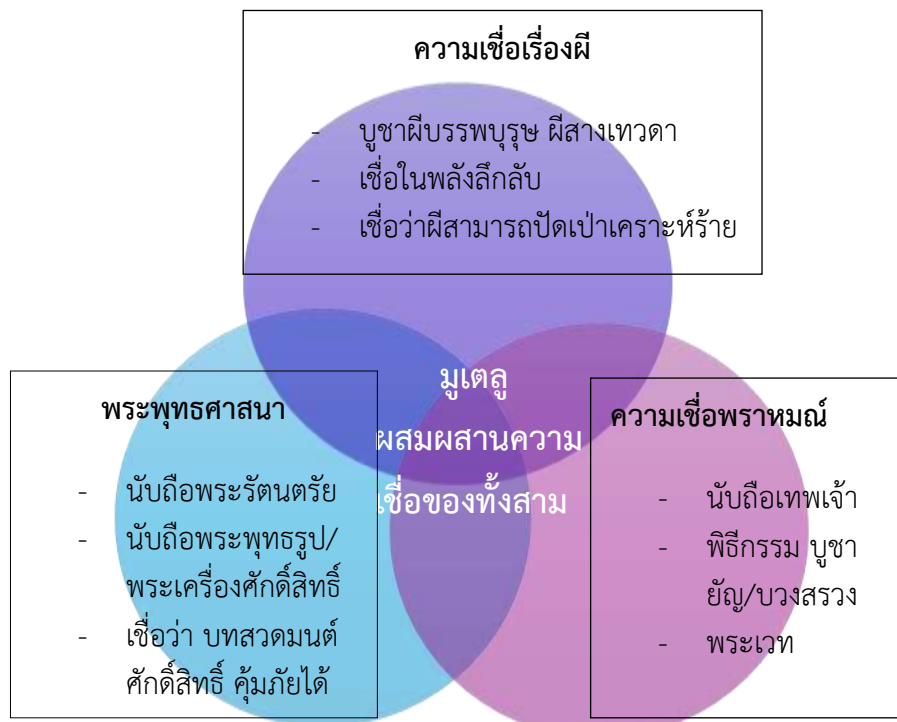
มุเตลู หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เครื่องรางของขลัง และไสยศาสตร์ “มุเตลู” หรือ “มุ” ถูกใช้แทนคำว่า “ไสยศาสตร์” คำว่า “มุเตลู” มาจากชื่อภาพยนตร์อินโดนีเซีย Penangkal Ilmu Teluh 1979 ซึ่งฉายในไทยในชื่อ “มุเตลู ศักดิ์ไสยศาสตร์” ให้คำนามไว้ว่า มุเตลู เป็นคำนามเป็นภาษาปาก คำสแลง หมายถึง ไสยศาสตร์ คุณไสย และวัตถุที่เกี่ยวข้อง (นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, 2565) และ มุเตลู คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเหนือธรรมชาติ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ หรือ การหยั่งรู้อนาคตที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ (ณัฐธิดา คำทำนอง, 2567) โดยสรุป มุเตลู ก็หมายถึง การกระทำหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งลึกลับ ปาฏิหาริย์ ไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง ความเชื่อเรื่องโชคราง การเซ่นไหว้ บวงสรวง และพิธีกรรมทางศาสนาในลักษณะที่ไม่เป็นในรูปแบบของพุทธศาสนา หรือไม่ตรงตามหลักการทางพุทธศาสนา ตามกระแสนิยมทางสังคมแทนที่จะพูดว่าไสยศาสตร์ ก็เปลี่ยนมาใช้คำว่า “มุ” ที่มาจากคำว่า “มุเตลู” เพื่อให้ฟังดูนุ่มนวลและไม่ให้ความรู้สึกในด้านลบหรือมีดমনมากเกินไป สอดคล้องกับที่ ผศ.คมกฤช อู่ยเต็กเค่ง ได้กล่าวไว้ ว่าจะรักก็ตามที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อไม่ว่าจะในทางศาสนาหรือไม่ เกี่ยวข้องกับวัตถุมงคล (คมกฤช อู่ยเต็กเค่ง, 2564)

เรื่องโชคราง ถูกนิยามว่า “มุเตลู” ทั้งนั้น สมัยก่อนอาจจะใช้คำว่า “ไสยศาสตร์” แต่นั่นก็เป็นคำที่ดูโหดและน่ากลัว แต่พอใช้ “มุเตลู” มันดูซอฟท์ มุเตลูมีบทบาทสำคัญในสังคมไทย เห็นได้จากหลายคนหันมาใช้มุเตลูเพื่อเสริมสร้างความมั่นใจและความหวังในชีวิต โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ผู้คนเผชิญกับความทุกข์ ความไม่แน่นอน และความกังวลในชีวิต จึงไม่แปลกที่กระแสจะแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับ จนกลายเป็นค่านิยมที่ได้รับการยอมรับในสังคมอย่างกว้างขวาง นี่อาจเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงปัญหาของสังคมในหลายด้าน เช่น ภาวะเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม ฯลฯ รวมถึงภาวะทางจิตใจ เมื่อรู้สึกไม่มั่นใจ ไร้อึดเหนี่ยว การที่คนรุ่นใหม่หันมาให้ความสำคัญกับมุเตลูมากกว่าเดิมสะท้อนให้เห็นว่าสังคมตอนนี้อาจไม่ได้ให้ความรู้สึกปลอดภัยกับคนรุ่นใหม่เท่าที่ควร (วรดา ขาดิจิรกาล, 2565) นอกจากนี้ ยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า ความเชื่อถูกนำมาตั้งราคาและนำกลวิธีทางการตลาดมาใช้กับการทำพิธีกรรมทางศาสนา รวมถึง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้รับความนิยมและเป็นที่พึ่งพาทางใจให้กับผู้ที่เผชิญความทุกข์จากเศรษฐกิจและสังคมไม่มั่นคง จะเห็นได้ว่า ความเชื่อนี้มักผสมผสานกับหลักศาสนาพุทธ โดยอ้างอิงจากพิธีกรรมทางศาสนาและสอดคล้องกับวัฒนธรรมพิธีกรรมดั้งเดิมที่ผูกพันกับความเชื่อในสิ่งลึกลับและภูตผีปีศาจ ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับไสยศาสตร์ ปัจจุบันเริ่มมักตัดสินกันง่าย ๆ ว่า ไสยศาสตร์นั้นขัดกับพุทธศาสนา โดยเฉพาะในกลุ่มที่เน้นการกลับคืนพุทธศาสนาบริสุทธิ์ หรืออย่างดีหน่อยก็มองว่าไสยศาสตร์เป็นเปลือกห่อหุ้มหรือสิ่งที่ช่วยนำคนเข้าวัดเท่านั้น และมักจะโทษกันว่าไสยศาสตร์เป็นของพราหมณ์ที่เข้ามาแปดเปื้อนปลอมปนจนพุทธศาสนาได้รับความเสียหาย แต่ที่จริงพราหมณ์ไม่ใช่เจ้าของไสยศาสตร์ทั้งหมด หรืออาจกล่าวได้ว่าไม่ใช่ต้นกำเนิดของไสยศาสตร์ก็ได้ เพราะไสยศาสตร์เป็นของชาวบ้าน เป็นวิถีดีกิดำบรรพมีกันทั่วโลก พูดให้ใกล้ตัวก็คือ

เป็นของ “ผี” มีทั้งพราหมณ์และพุทธรับไปและโอบอุ้มไว้(คมกฤษ อุยเต็กเค่ง, 2560:6) ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ชาวไทยพุทธบางกลุ่มนับถือทั้งพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควบคู่กัน การปฏิบัติเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายในการแสดงออกซึ่งความศรัทธาของเขา บางครั้งได้หยั่งรากลึกจนกลายเป็นค่านิยมทางวัฒนธรรม

ตัวอย่างที่เราเห็นกันบ่อย ๆ เช่น “นอนหลับฝันว่า พระพิฆเนศมาบอกว่าต้นกล้วยที่ปลูกอยู่ริมรั้วในสวนแตกหน่อ จึงไปดูพบว่าต้นกล้วยไข่แตกหน่อกลางลำต้นจริงๆ จึงนำมาไว้ที่หน้าบ้านและนำผ้าแพรมาผูกที่ลำต้น พร้อมจุดธูปจุดเทียนไหว้ขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง ขอทำมาหากินคล่องและมีโชคลาภ ปรากฏว่าต้นนั้นซึ่งมีอาชีพค้าขายของกินตามตลาดนัด กลับขายดีมาตลอดทั้งเดือนที่ผ่านมา จึงเชื่อว่าต้นกล้วยแตกหน่อมาให้โชค” (ข่าวจากสนุกดอมคอม, 2567) ผู้คนจึงแห่กันมาบูชา ขอพร ร้อยแปด และทำพิธีอื่นๆ เพื่อหวังโชคลาภ หรือจะเป็นข่าวที่วงการสื่อทั้งหลายนำเสนอออกมาก่อนช่วงหอยออกก็จะมีประเภทความเชื่อส่วนบุคคลออกมาให้เห็นกันบ่อย ๆ เช่น “คอหอยแห่ขอเลขเด็ดเรือโบราณอายุรวมกว่า 500 ปี ที่วัดโพธาราม เมืองชัยนาทให้โชคมาแล้ว 18 งวดติด บรรดาลูกศิษย์ลูกหา และคอหอยเดินทางมายังวัดโพธาราม เพื่อจุดธูปขอพร ขอโชคลาภ และใช้แบ่งมาชำตุ้ เพื่อหาเลขกับเรือไม้ตะเคียนแม่ศรีสะไบทอง เรือไม้สัก อายุรวมกว่า 500 ปี เนื่องจากเป็นโค้งสุดท้ายที่หอยไถ่จะออก” (ข่าวจากสนุกดอมคอม, 2563) ถ้าจะมองกลับไป 2-3 ปีที่ผ่านมา ไอ้ไข่ก็เป็นที่นิยมเคารพศรัทธากันมาก “ไอ้ไข่ กุมารเทพแห่งวัดเจดีย์ อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ดึงดูดผู้มีศรัทธาจากทั่วสารทิศให้มากราบไหว้กันแน่นขนัดทุกวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งไถ่วันหอยออกยิ่งล้นหลาม คงพอพิสูจน์ถึงพลังศรัทธาอันแรงกล้า และการไขว่คว้าหาที่พึ่งทางใจอย่างรุนแรงของคนไทยในยุคนี้” (ไทยรัฐออนไลน์, 2567)

ภาพประกอบ 1 มูเตลู กับความเชื่อและศาสนา

จากแผนภูมิที่แสดงจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาก็มีหลักของความเป็นพุทธอยู่เป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีส่วนที่คาบเกี่ยวกับพราหมณ์และผีด้วย ในพราหมณ์และผีเองก็เช่นกัน และมีส่วนของการผสมผสานของทั้ง 3 คือ พุทธศาสนา พราหมณ์ และผี รวมกัน

แม้ “มุเตลู” จะถูกมองว่าเป็นไสยศาสตร์หรือความเชื่อเหนือธรรมชาติที่ไม่เป็นรูปแบบของพุทธศาสนาโดยตรง แต่ในสังคมไทย มุเตลูมักปรากฏอยู่ในบริบทที่เชื่อมโยงกับพุทธศาสนาและศาสนาอื่นอย่างพราหมณ์ หรือความเชื่อในผีปู่ย่า ผีสาบเทวดา ตัวอย่างเช่น การกราบไหว้พระพุทธรูปหรือวัตถุมงคลเพื่อขอความสำเร็จ ความคุ้มครอง หรือโชคลาภ จะเห็นได้ว่ามีความเชื่อมุเตลูบางส่วนได้รับอิทธิพลจากหลักพุทธศาสนาอย่างชัดเจน เพราะมีการอ้างอิงถึงพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรือคุณธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระรัตนตรัย ในขณะเดียวกัน มุเตลูยังสอดแทรกความเชื่อทางพราหมณ์ เช่น การบูชาพระพรหม เทพเจ้า การประกอบพิธีกรรมที่อิงกับพระเวท คาถาไสยศาสตร์ และเชื่อมโยงกับวิถีความเชื่อเรื่องผีสาบเทวดาหรือสิ่งลี้ลับ โดยการกระทำเหล่านี้มักมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันภัย หรือขจัดสิ่งอัปมงคล ซึ่งสะท้อนถึงความต้องการ “ที่พึ่งทางใจ” ของผู้ที่ประสบความไม่แน่นอนในชีวิต ดังนั้น มุเตลูจึงสามารถมองได้ว่าเป็น “สะพานความเชื่อ” ระหว่างพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผีสาบเทวดา แม้จะไม่ได้อยู่ในกรอบหลักคำสอนโดยตรง แต่ก็มีบทบาทสำคัญในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจของผู้คนในสังคมไทย

มุเตลูจึงเป็นผลจากบุคคลที่เชื่อและแสดงออกตามความเชื่อส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาตามที่ ผศ.คมกฤษ อุยเต็กเค่ง อาจารย์จากภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กล่าวว่า “มีหลายปัญหาในสังคมไทยที่ผู้คนไม่สามารถแก้ไขได้หรือยังไม่ได้รับการแก้ไข เช่น โครงสร้างการกระจายรายได้ สวัสดิการของรัฐ ปัญหาเศรษฐกิจ และการเมือง เมื่อผู้คนรู้สึกว่าการชีวิตขาดความมั่นคงและมองไม่เห็นทางออก พวกเขาจึงหันไปพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือมุเตลู เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ” (คมกฤษ อุยเต็กเค่ง, 2564) ในการเสวนาที่จัดโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัญญา วัฒนกุล ศูนย์ไทยศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “เคลือบแคลง ย้อนแย้งแสวงหา : ไสยศาสตร์ในวิถีเมือง” ผศ.ดร. พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แสดงทัศนะว่า หลายคนอาจจะมองว่าไสยศาสตร์เป็นเรื่องลี้ลับ งมงาย แต่หากทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งไป ก็จะเป็นว่าไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือที่ตอบโจทย์วิถีชีวิตเมืองที่มีความผันผวนและเปลี่ยนแปลง และ ผศ.ดร.เกษม เพ็ญภินันท์ อาจารย์จากภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกล่าวว่า ไสยศาสตร์ไม่ใช่เรื่องโบราณล้าสมัย แต่เป็นสิ่งที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะในช่วงที่สังคมเผชิญกับความปั่นป่วนโกลาหล” (อิติรัตน์ สมบูรณ์, 2566) จากนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อเหล่านี้มีพื้นฐานมาจากความกลัวที่ฝังรากลึกในอดีต ผู้คนกลัวภัยธรรมชาติและปัญหาปากท้อง แต่ในยุคปัจจุบัน แม้มนุษย์จะเข้าใจธรรมชาติมากขึ้น แต่ก็ยังคงมีความกลัวด้านอื่นเข้ามาแทน เช่น ความกลัวด้านเศรษฐกิจ เช่น กลัวความยากจน กลัวตกงาน กลัวเงินไม่พอใช้ กลัวขายของไม่ได้ หรือจะเป็นความกลัวด้านสุขภาพ เช่น กลัวความแก่ กลัวสุขภาพทรุดโทรม กลัวโรคร้าย กลัวความตาย และความกลัวด้านสังคม เช่น กลัวไม่มีคนรัก กลัวสูญเสียความรัก กลัวถูกวิพากษ์วิจารณ์ กลัวการไม่ยอมรับในสังคม ซึ่งความกลัวเหล่านี้ทำให้มนุษย์ต้องหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ (ณัฐชัย ธนทวีพันธุ์กุล, 2566: 114) จากบทสัมภาษณ์ของ ผศ.ณัฐสุตา เต้พันธ์ คณบดีคณะจิตวิทยาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (บุศย์สิรินทร์ ยิ่งเกียรติกุล, The Active, 2566) สรุปได้ว่า มุเตลู

กับสังคมไทยเป็นสิ่งที่แยกจากกันได้อย่างน้อยอยู่ด้วยกันมานาน แต่อยากให้อยู่ด้วยกันอย่างมีสติ ปัจจัยทำให้มี 2 อย่าง คือ สิ่งที่กำลังทำสำคัญมาก และสิ่งนั้นควบคุมไม่ได้หรือนอกเหนือการควบคุม เหตุที่เพราะรู้สึกไม่มั่นใจ และสิ่งที่ต้องการนี้สำคัญมาก พอรู้สึกว่าเรายู่กับสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ จึงต้องการหาความมั่นใจ พอได้แล้วได้ตามนั้นยิ่งทำให้มั่นใจในการมูมากขึ้น มูเตลูล้ำเราทำแล้วสบายใจทำได้ แต่อย่าลืมที่จะกลับมาเป็นผู้กำกับควบคุมชีวิตตัวเอง เพราะในที่สุดแล้วตัวเราเองเป็นผู้จัดการกับปัญหา

ขณะเดียวกันการมูเตลูลูกอาจเป็นการทำให้เกิดผลในแง่บวกได้เช่นกัน หากเข้าใจถึงการพัฒนาตัวเอง เพราะเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะใช้วิถีทางไสยศาสตร์เกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีความเกรงกลัวในเรื่องของภัย ภัยที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติที่เป็นสิ่งที่มนุษย์คาดเดาไม่ได้ อีกทั้งไม่สามารถจะต่อสู้หรือต้านทานภัยเหล่านั้นได้ก็เลยนึกว่าเป็นเพราะผีหรือเทวดาหรือผู้มีอำนาจอยู่เหนือตนเป็นผู้บันดาลให้เป็นไป มนุษย์จึงจะต้องหาวิถีทางในการป้องกันและขจัดปัดเป่าเหตุร้ายนั้นด้วยวิธีบางอย่าง (พระมหาคมคาย สิริปัญโญ, พระอธิการระพิน ฐิตธมโม, 2567) มูเตลูลูกจึงเข้ามาตอบใจไทย ด้วยการพึ่งพาเครื่องรางของขลัง วัตถุมงคล และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การเชื่อมูเตลูลูกสามารถทำให้ผู้คนรู้สึกมีความหวัง รู้สึกว่าตนเองได้รับการสนับสนุนจากพลังนอกเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีพลังอำนาจพิเศษในการดลบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีหรือปัดเป่าความโชคร้ายสิ่งอัปมงคล และเมื่อมีผู้ที่เชื่อในมูเตลูลูกแล้วประสบความสำเร็จสมหวังในสิ่งที่ปรารถนา เช่น ได้งานที่ต้องการ โชคดีในชีวิต หรือหายจากโรคร้าย สิ่งเหล่านี้มักถูกมองว่าเป็นผลจากมูเตลูลูก ส่งผลให้ความเชื่อดังกล่าวยิ่งได้รับการยืนยันในหมู่ผู้ศรัทธา

ความเชื่อและศรัทธาเป็นความรู้สึกที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล บทความนี้มุ่งเสนอแนวทางในการเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมและความเชื่อในมูเตลูลูก โดยเฉพาะการเชื่อมโยงกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา การเชื่ออย่างมีสติเป็นสิ่งสำคัญ ผู้ที่ศรัทธาในมูเตลูลูกควรใช้สติและปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนเชื่อ เพื่อไม่ให้ตกอยู่ในความงมงาย และเพื่อพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น ทั้งนี้ มูเตลูลูกสามารถเป็นทั้งเครื่องส่งเสริมคุณธรรมในใจของผู้ที่ศรัทธา หรืออาจเพิ่มพูนอกคุณธรรมจนทำให้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาผิดเพี้ยนหรือบิดเบือนไปได้

บทความนี้จึงต้องการนำเสนอแนวคิดพื้นฐานด้านความเชื่อและแนวทางปฏิบัติต่อความเชื่อที่เรียกว่า มูเตลูลูก ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่มีการนำเสนอในส่วนที่ถูกเชื่อว่าเป็นผลกระทบด้านลบเป็นส่วนใหญ่ แต่การนำเอาหลักการด้านความเชื่อไปสู่การพัฒนาปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา จะช่วยให้เข้าใจลักษณะของมูเตลูลูกในสังคมไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

รูปแบบความเชื่อและการพัฒนาความเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนานั้นหมายถึง ความเชื่อ ในทางธรรมหมายถึง สิ่งที่ควรเชื่อ, ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล, ความมั่นใจในความจริงความดีสิ่งดีงามและในการทำความดีไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปตามลักษณะอาการภายนอก (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) ในพุทธศาสนาแบ่งศรัทธาออกเป็น 4 อย่าง

1. กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง ในพุทธศาสนา "กรรม" หมายถึงการกระทำ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ การมี "กัมมสัทธา" หรือเชื่อในกฎแห่งกรรม เป็นการเชื่อว่าการกระทำทุกอย่างของเรามีผลลัพธ์ตามธรรมชาติของมัน เช่น การทำความดีอยู่ในศีลธรรมจะนำมาซึ่งความสุขและความเจริญ ในขณะที่การกระทำไม่ดีอาจนำมาซึ่งความทุกข์และความลำบากใน

ภายหลัง ความเชื่อในกฎแห่งกรรมมุ่งหมายเพื่อให้เราตระหนักถึงผลของการกระทำของเรา เพื่อให้เราดำเนินชีวิตอย่างมีสติ รอบคอบ และใช้ปัญญาในการพิจารณากระทำกรรมต่างๆ

2. วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง หรือเชื่อในผลของการกระทำ เช่น การกระทำดีจะให้ผลดี และการกระทำไม่ดีจะให้ผลไม่ดี การเข้าใจนี้ช่วยให้บุคคลตระหนักถึงผลที่ตามมาจากการกระทำของตน

3. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน คือ เชื่อว่า "กรรมเป็นของเราเอง" หรือเชื่อว่าทุกคนเป็นเจ้าของการกระทำของตนเอง และจะต้องรับผลของกรรมที่ได้ทำไป หลักธรรมนี้เน้นให้เห็นว่า การกระทำที่เกิดขึ้นจากการคิด พูด หรือทำในแต่ละวัน ล้วนเป็นสิ่งที่แต่ละคนได้กระทำขึ้นเอง และไม่สามารถโยนให้ผู้อื่นรับผิดชอบแทนได้

4. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ คือทรงเป็นผู้ตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เองโดยชอบ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสแสดงธรรม และบัญญัติพระวินัยไว้ด้วยดี เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถที่จะบรรลุธรรมได้หากฝึกตนด้วยดี การมีศรัทธาในพระพุทธเจ้าช่วยให้บุคคลมีความมุ่งมั่น มีแรงบันดาลใจในการปฏิบัติธรรมศึกษาหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิต (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546)

กระแสนุเทสุเถอา เครื่องรางของขลัง วัตถุมงคล เทวดา เทพเจ้า ผีสงฆ์ เป็นที่พึ่งทางใจ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสอนว่า “มนุษย์จำนวนมากผู้ถูกภัยคุกคาม ต่างถึงภูเข ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ นั้นมิใช่สรณะอันเกษมเลย นั้นมิใช่สรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ ย่อมใช้ปัญญาชอบพิจารณาเห็นอริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์นั้นเป็นสรณะอันเกษม นั้นเป็นสรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 188 หน้าที่ 92, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งก็เปรียบเหมือนสายมูที่ถือเอาเครื่องรางของขลังเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ ชาวพุทธก็มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอันประเสริฐสูงสุดสามประการคือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ผู้ที่พึ่งพาพระรัตนตรัยจะใช้ปัญญาในการพิจารณาอริยสัจ 4 (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) ดังนี้

1. ทุกข์ การเห็นทุกข์ หมายถึงการยอมรับและเข้าใจว่าความทุกข์เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ไม่ว่าจะเป็น การเกิด แก่ เจ็บ และตาย หรือความไม่สมหวัง ปัญหาที่ต้องเผชิญทั้งหลาย

2. ทุกขสมุทัย สาเหตุของทุกข์ หมายถึงการมองเห็นว่าสาเหตุของความทุกข์นั้นเกิดจากอะไร หากรู้เท่าทันก็จะสามารถมองเห็นได้ว่าความอยากนี้ ความไม่อยากนี้ เป็นเหตุแห่งทุกข์

3. ทุกขนิโรธ หมายถึงการเห็นว่ามีทางที่จะดับทุกข์ได้ หากเราละตัณหาและการยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยง เช่น การลดความยึดติดในทรัพย์สิน อำนาจ หรือชื่อเสียง จะทำให้เราสงบลง และลดความทุกข์ที่เกิดจากความอยากได้อะไรก็มี

4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา การปฏิบัติตามหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ ซึ่งประกอบด้วย การปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 เช่น การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ (สัมมากัมมันตะ) การพูดในทางที่เป็นประโยชน์ (สัมมาวาจา) และการฝึกสมาธิ (สัมมาสมาธิ) เช่น เมื่อมีปัญหาจากการขัดแย้งกับผู้อื่น การ

ฝึกใจให้อยู่และเห็นความไม่เที่ยงของสถานการณ์ช่วยให้เราพ้นจากความโกรธและไม่จมอยู่กับความทุกข์นั้น

ดังนั้น การพิจารณาอริยสัจ 4 อย่างรูปธรรมจึงเป็นการฝึกฝนตนเองให้เข้าใจความจริงของชีวิต เห็นสาเหตุของทุกข์อย่างลึกซึ้ง และปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ โดยมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งในการเตือนสติ พุทธศาสนานั้นสอนให้มีศรัทธาโดยให้พิจารณาเหตุและผลนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการแก้ปัญหาให้พ้นจากทุกข์ ซึ่งพ้นจากทุกข์ในที่นี้ไม่จำเป็นต้องหมายถึงพระนิพพาน เพียงพ้นจากทุกข์ในปัญหาปัจจุบันที่กำลังประสบอยู่

มุเตลฺหฺจํเปรียบเสมือนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ทำให้ปรากฏการณ์ต่าง ๆ แล้วมนุษย์กลัวจึงพากันเคารพนับถือสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นที่พึ่ง คิดว่าสิ่งเหล่านั้นจะพาให้ตนพ้นจากภัย หรือให้ได้รับในสิ่งที่ตนปรารถนาจึงเคารพบูชาสิ่งเหล่านั้น เหมือนกระแสน้ำของมุเตลฺหฺจํในปัจจุบันชาวพุทธจำนวนหนึ่งไม่ได้ปฏิบัติตามแนวทางคำสอนของพระพุทธองค์ แต่ได้ฝากความเชื่อมั่นไว้กับปัจจัยภายนอก ไม่ว่าจะเป็นเครื่องรางของขลัง อาจารย์ที่ตนเคารพนับถือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เมื่อสิ่งที่ตัวเองเชื่อมั่นกระทำการบางอย่างที่ไม่ถูกต้องและเหมาะสม จึงทำให้พลาดโอกาสในการพัฒนาตนในระดับที่สูงต่อไป (พระครูสิริรัตนาวุธ, รศ.ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., 2556) ความเชื่อความศรัทธาในหลักของพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องนั้นต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบไปด้วยปัญญา และในขณะเดียวกันนั้นศรัทธาที่ถูกต้องและมีการใช้ที่ถูกต้อง จะทำให้เกิดการโยนิโสมนสิการ เกิดการพิจารณาไตร่ตรองทำให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องเหมาะสมคู่กับปัญญา โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แนะนำวิธีปฏิบัติเพื่อความมั่นใจที่จะให้ศรัทธาเกี่ยวพันกับปัญญา โดยทางโยนิโสมนสิการไว้ดังนี้ ต้องเป็นศรัทธาที่มีเหตุผล หรือมีความเชื่อที่ประกอบด้วยการคิดเหตุผล ต้องมีท่าทีแบบสัจจानุรักข์ คือ อนุรักข์สัจจะ คือ เชื่อตรงต่อสัจจะ และแสดงศรัทธาตรงตามสภาพที่เป็นจริง ต้องใช้ศรัทธา หรือสิ่งที่เชื่อนั้น เป็นพื้นสำหรับโยนิโสมนสิการคิดพิจารณา ให้เกิดปัญญาต่อไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา การมีศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องนั้นต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบไปด้วยปัญญา ศรัทธานี้คือองค์ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้บ่อย ๆ โดยมากตรัสไว้เป็นข้อแรก และข้อสุดท้ายมักตรัสปัญญากำกับไว้ หมายความว่า ที่ท่านสอนให้มีศรัทธานั้นท่านจะสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาควบคุมไว้ด้วยเสมอ เพื่อที่จะเป็นศรัทธาความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ถ้าหากว่าศรัทธาเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลแล้ว ก็จะได้ผลได้อานิสงค์เจริญก้าวหน้าในคำสอนของพระพุทธเจ้า (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2563) และในขณะเดียวกันนั้นศรัทธาที่ถูกต้องและมีการใช้ที่ถูกต้อง เป็นศรัทธาที่ต้องผ่านการพิจารณาและคิดวิเคราะห์อย่างถี่ถ้วน หรือที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ความศรัทธาเช่นนี้จะช่วยให้เราสามารถพิจารณาคำสอนของพระพุทธเจ้าและปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีสติ ไม่ยึดติดกับความหวังลม ๆ แล้ง ๆ จากปัจจัยภายนอก เช่น เครื่องรางหรือวัตถุมงคล แต่กลับทำให้เรามั่นใจในศักยภาพภายในของตนเองว่าหากเราเพียรพยายามและฝึกฝนจิตใจอย่างจริงจังตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เราก็สามารถพ้นทุกข์ได้ด้วยตนเองเกิดการพิจารณาไตร่ตรองทำให้เกิดปัญญาเพิ่มขึ้นได้ วิธีปฏิบัติเพื่อความมั่นใจที่จะให้ศรัทธาเกี่ยวพันกับปัญญา โดยทางโยนิโสมนสิการมีดังนี้

1. ต้องเป็นศรัทธาที่มีเหตุผล หรือมีความเชื่อที่ประกอบด้วยการคิดเหตุผล

2. ต้องมีท่าทีแบบสัจจานุรักษ์ คือ อนุรักษ์สัจจะ คือ เชื่อตรงต่อสัจจะ และแสดงศรัทธาตรงตามสภาพที่เป็นจริง

3. ต้องใช้ศรัทธา หรือสิ่งที่เชื่อนั้น เป็นพื้นสำหรับโยนิโสมนสิการคิดพิจารณา ให้เกิดปัญญาต่อไป

โดยสรุป ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยปัญญาจึงเป็นความเชื่อมั่นที่มีเหตุผลควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติจริงที่ส่งผลให้เกิดปัญญาและความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต เป็นศรัทธาที่มุ่งหมายให้เราเห็นคุณค่าของการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงการดับทุกข์ และเป็นการมองเห็นหนทางแห่งความพ้นทุกข์ที่แท้จริง

ในครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมในแคว้นโกศลที่เกสปุตตนิคมแก่พวกชนกาลามโคตร และชาวเกสปุตตนิคม เนื่องจากเกสปุตตนิคมนั้นอยู่ใกล้ป่า เวลานั้นกบวช นักพรตทั้งหลายต้องการออกจากเมืองเข้าป่า หรือออกจากป่าจะเข้าเมืองจำเป็นต้องเดินผ่านนิคมนี้ เมื่อก่อนจะเข้าป่า และหลังจากออกจากป่าต่างก็ได้ อวดอ้างคุณวิเศษความศักดิ์สิทธิ์ของตน เชิญชวนให้ผู้คนให้เชื่อและศรัทธาในลัทธิของตน อีกทั้งยังกระทบบกระเทียบ พุดกต ทำให้ไม่น่าเชื่อ ดุหมั่นเหยียดหยามลัทธิอื่น ๆ กันมาก ต่อมาเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสด็จมาถึงเกสปุตตนิคม ชาวกาลามะได้ทูลถามด้วยความสงสัยในประการที่ว่านั้นว่าจะทราบได้อย่างไรว่า ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงแก่ชนกาลามโคตร ชาวเกสปุตตนิคม ว่าด้วย เกสปุตตสูตร หรือ กาลามสูตร วิธีปฏิบัติในเรื่องที่ควรสงสัย หรือหลักความเชื่อ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546) ต่อสิ่งที่ตนสงสัย อันเป็นแห่งหลักความเชื่อ 10 ประการ คือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะการฟังตาม ๆ กันมา อย่าปลงใจเชื่อเพราะถือว่าเล่าสืบ ๆ กันมา อย่าปลงใจเชื่อเพราะข่าวเล่าลือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอ้างตำราหรือคัมภีร์ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรก หรือเห็นว่าเป็นเหตุเป็นผล อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาณ คาดคะเนเอา อย่าปลงใจเชื่อเพราะคิดตามอาการที่ปรากฏ อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับความเห็นของตนหรือเข้ากับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว อย่าปลงใจเชื่อเพราะว่าผู้พูดควรเชื่อได้ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าผู้พูดเป็นครูของเรา

กาลามสูตร มีสาระสำคัญในการสอนให้ใช้วิจารณ์ญาณ และการพิจารณาในการเชื่อสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความเชื่อทางศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้เหตุผล และปัญญาพิจารณาแทนการเชื่อตามคำบอกเล่าหรือประเพณี บุคคลไม่ควรเชื่อในสิ่งใดเพียงเพราะได้ยินจากผู้อื่นหรือเป็นที่นิยม มีหลักในการพิจารณาว่า สิ่งใดนำไปสู่ความดีหรือความชั่ว และต้องพิจารณาว่าความเชื่อนั้นเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นหรือไม่ ไม่ให้ตกอยู่ในความหลงผิด หากพิจารณาให้ดี ความเชื่อที่ขาดหลักฐานอาจนำไปสู่การหลงผิดและเป็นทุกข์ ควรระมัดระวังในการเชื่อ และควรพิจารณาผลที่จะตามมา ว่าถ้าเชื่อไปแล้วจะทำให้เกิดความทุกข์หรือความสุข การเลือกที่จะเชื่อควรนำไปสู่การทำดี จิตเป็นกุศลและไม่ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น เมื่อใช้ปัญญาคิดพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนรอบด้านแล้ว จึงค่อยปลงใจเชื่อ หากเราปลงใจเชื่อโดยไม่ได้ใช้ปัญญาคิดวิเคราะห์พิจารณาแล้วนั้น ความเชื่อต่าง ๆ ก็จะไม่พ้นเป็น “ความงมงาย” ไป

มุเตลูนแนวคิดที่บิดเบือนความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

การที่มุเตลูนได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมทำให้เกิดคำถามว่า บุคคลควรพิจารณาอย่างไรในการเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อความศรัทธาเหล่านี้ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไรเพื่อไม่ให้กลายเป็นความมกมายไร้เหตุผล กระแสสังคมในเรื่องไสยศาสตร์แนวพุทธแบบต่าง ๆ นี้ สะท้อนสถานภาพของพระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร กระตุ้นให้เกิดการปรับตัวในวิธีสอน ทั้งการปรับตัวของพระสงฆ์และการประยุกต์ใช้หลักธรรมให้เข้ากับความต้องการของผู้คนร่วมสมัย เมื่อคนที่หลงตามกระแสเข้าสู่วังวนของไสยศาสตร์แนวพุทธ หากเกิดความสนใจศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์นั้น ก็ถือว่าเป็นการจุดประกายให้คนสนใจเรื่องหลักธรรม (ชวนพิศ นกตาคัย และคณะ, 2567)

ปัญหาก็คือ หากผู้ที่เชื่อในมุเตลูนหากขาดความเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา ความเชื่อนี้อาจนำไปสู่จิตที่เป็นอกุศล มีความโลภ, ความโกรธ และความหลง ซึ่งเป็นมูลเหตุของการกระทำที่ผิดศีลธรรม และนำไปสู่ความทุกข์ ในพุทธศาสนากล่าวถึงอกุศลมูล 3 คือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้นตอของความชั่ว (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546) ถือเป็นรากฐานของการกระทำที่ไม่ดี และเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ ดังนั้น ความเชื่อในมุเตลูนโดยขาดหลักธรรมสามารถนำไปสู่การสร้างจิตที่ไม่เป็นกุศลได้ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้:

1. ความโลภ ความเชื่อในมุเตลูนบางครั้งกระตุ้นให้คนต้องการวัตถุหรือความสำเร็จทางโลกโดยไม่คำนึงถึงวิธีการ เช่น การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อหวังโชคลาภ การเสี่ยงดวง หรือการทำพิธีกรรมบางอย่าง เพื่อให้ได้ทรัพย์ ความโลภนี้ทำให้คนหลงไปในทางที่ผิด เพราะไม่เข้าใจว่าการจะได้ทรัพย์สินหรือสิ่งของ ต้องมาจากการทำงานขยันหมั่นเพียร การรักษาทรัพย์สมบัติ การคบคนดีเป็นเพื่อน การใช้สอยอย่างพอเหมาะพอดี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 23 ข้อที่ 54 หน้าที่ 340-341, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า ความสุขที่แท้จริงมาจากการพัฒนาจิตใจตนเองตามหลักพุทธศาสนา ไม่ใช่จากวัตถุหรือสิ่งภายนอก

2. ความโกรธ บุคคลเมื่อมีความโกรธก็หวังใช้การบูชามุเตลูนให้ไปทำร้ายผู้ที่เขาโกรธเคือง เช่น ทำพิธีสาบแช่ง เสกของใส่ การกระทำมุเตลูนเช่นนี้ส่งผลให้จิตใจเต็มไปด้วยความทุกข์และความเกลียดชัง นอกจากจะเป็นมโนทุจริต ตัวเราไม่สามารถควบคุมได้แล้วแสดงออกไปก็จะกลายเป็นกายทุจริตด้วย ไม่เป็นไปตามหลักของพุทธศาสนาที่สอนให้คนมีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์

3. ความหลง การที่คนเชื่อในมุเตลูนโดยไม่พิจารณาในแง่ของเหตุและผล อาจทำให้เกิดโมหะหรือความหลง ผู้ที่หลงในมุเตลูนอาจพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยไม่พยายามพัฒนาตนเอง หรือไม่เข้าใจว่าผลของการกระทำมาจากการกระทำของตัวเองตามกฎแห่งกรรม ความหลงนี้ทำให้คนติดอยู่วิซาคือความไม่รู้ ทำให้ปัญญาถูกปิดกั้น ผู้ที่มีโมหะจะไม่มีปัญญาสามารถพิจารณาเหตุและผลได้อย่างชัดเจน การยึดติดเหล่านี้ทำให้จิตใจงุ่นงันไม่สามารถพัฒนาจิตใจให้เกิดสติ สมาธิ และปัญญา เป็นอุปสรรคต่อการเจริญในธรรมและการหลุดพ้นจากความทุกข์

การเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บวงสรวง เช่นไหว้ สักการะ เพื่อให้สมความปรารถนา หรือปกป้องคุ้มครองภัยเหล่านี้ ไม่ได้เพียงจะเกิดขึ้นในยุคสมัยนี้ ในครั้งสมัยพุทธกาลก็เคยมีเกิดขึ้น ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวัน กรุงสาวัตถี ทรงปรารภถึงหญิงที่เป็นหมั้นผู้หนึ่ง ครั้งหนึ่งชายหนุ่มคนหนึ่งไนครสาวัตถียังไม่มีภรรยา มารดาจึงจะหาหญิงมาให้เป็นภรรยา ชายหนุ่มจึงขอให้

มารดาขอหญิงที่ตนชอบมาเป็นภรรยา แต่หญิงนั้นเป็นหมัน มารดาจะหาภรรยาให้ใหม่อีก แต่บุตรชายห้ามไว้ ฝ่ายภรรยาคิดว่าสามีของตนคงทอดทิ้งตนได้ไม่นาน ตนจึงหาหญิงที่ควบคุมได้มาให้เป็นภรณาน้อย และกำชับว่าถ้าเธอเริ่มตั้งครรภ์ให้บอกด้วย เมื่อภรณาน้อยก็ตั้งครรภ์ ภรรยาหลงจึงทำข้าวต้มข้าวสวยบำรุงครรภ์ให้ แต่แอบใส่ยาทำลายครรภ์ลงไปด้วย ทำให้ภรณาน้อยแท้งบุตรถึงครึ่ง 2 พอภรณาน้อยตั้งครรภ์ครั้งที่ 3 คราวนี้ไม่บอกแก่ภรรยาหลง จนครรภ์แก่ภรรยาหลงจึงรู้เอง ภรรยาหลงลอบวางยาภรณาน้อยจนแท้งบุตรอีกแต่คราวนี้ทำให้ภรณาน้อยถึงกับเสียชีวิตด้วย ก่อนตายภรณาน้อยอาฆาตว่า “นางคนนี้ทำให้เราแท้งบุตรถึง 3 ครั้ง เราตายไปแล้วจะขอเกิดมากินลูกของมันทุกคน” ฝ่ายภรรยาหลงเมื่อถูกจับได้ว่าเป็นคนทำให้ภรณาน้อยตาย จึงถูกสามีทุบตีจนตาย เมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นแม่ไก่อยู่ในเรือนส่วนภรณาน้อยเป็นแม่แมว ต่อมาแม่ไก่ออกไข่ แม่แมวก็มากินไข่ของแม่ไก่ตามแรงอาฆาตถึง 3 ครั้ง แม่ไก่จึงอาฆาตแม่แมวจะขอกลับมากินลูกของแม่แมวบ้าง เกิดเป็นแม่เสือเหลืองเป็นแม่วัว, เป็นสลับกันกินลูกของกันและกันตามแรงอาฆาตถึง 3 ครั้ง ต่อมาแม่วัวเกิดเป็นนางยักษ ส่วนแม่เสือเหลืองเกิดเป็นกุลธิดาในกรุงสาวต้อออกเรือนไปอยู่กับสามี เมื่อกุลธิดาให้กำเนิดบุตร นางยักษก็จับลูกของกุลธิดากินไปเสีย 2 ครั้ง พอตั้งครรภ์ครั้งที่ 3 กุลธิดาจึงขอสามีกลับไปคลอดที่บ้านเดิมเพื่อหนีนางยักษ

ฝ่ายนางยักษไม่ได้อยู่หลายเดือนเพราะต้องทำหน้าที่ตักน้ำจากสระโนดาตไปถวายท้าวเวสสุวรรณ เมื่อหมดเวรตักน้ำแล้ว กลับมาหาหญิงคู่อาฆาตไม่พบ ทราบความว่าเธอกลับไปคลอดบุตรที่บ้านเดิมจึงตามไป วันนั้นกุลธิดากับสามีอยู่ระหว่างทางพักให้นมบุตรอยู่ข้างวัดเชวันมหาวิหาร กุลธิดาเห็นนางยักษกำลังเดินมา จึงวิ่งหนีเข้าไปในวิหาร อุ้มลูกไปวางแทบพระบาทพระพุทธรเจ้า และกราบทูลขอให้พระพุทธรองค์ทรงช่วยชีวิตลูกของตนด้วย พระศาสดาตรัสให้พระอานนท์ไปเรียกนางยักษเข้ามา นางยักษร้องให้เข้ามาในวิหารด้วยความอาฆาต พระศาสดาตรัสกับนางยักษว่า “นางยักษิณีจึงมาเกิด เจ้าอย่าได้ร้องไห้ไปเลย เจ้าหยุดสร้างเวรต่อกันได้แล้ว พวกเจ้าทั้งสองผูกเวรกันไว้แล้วระงับเวรด้วยการสร้างเวรใหม่ เวรของพวกเจ้าจึงผูกกันไปไม่มีวันสิ้นสุด เหมือนเวรของงูกับพังพอน ของหมึกกับไม้สะคร้อ และของกากับนกเค้า เวรไม่อาจจะระงับด้วยการผูกเวร แต่ระงับได้ด้วยการไม่ผูกเวร” เมื่อจบพระคานานางยักษก็ได้สติ ระงับเวรลงได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุเป็นพระโสดาบัน นางยักษกับกุลธิดาจึงต่างเลิกจองเวรกัน แต่สักพักนางยักษก็ร้องให้ขึ้นมาอีก แล้วกราบทูลว่าเมื่อก่อนนางเลี้ยงชีพด้วยการกินเนื้อสัตว์ บัดนี้นางเลิกเบียดเบียนสัตว์แล้ว(เพราะนางเป็นพระโสดาบันแล้ว) นางจะดำรงชีพอยู่ได้อย่างไร พระศาสดาจึงตรัสเรียกให้กุลธิดารับนางยักษไปอยู่ด้วย กุลธิดาจึงให้นางยักษพักในที่อันสงบบนนอกบ้านและให้จัดข้าวและน้ำให้นางยักษกินเป็นประจำ นางยักษอยู่เป็นสุขสบายจึงตอบแทนกุลธิดาด้วยการบอกว่า ปีนี้น้ำดีให้ทำนาบนที่ดอน ปีนี้น้ำแล้งให้ทำนาในที่ลุ่ม กุลธิดาจึงทำนาได้ผลดีสมบูรณ์ ไม่เสียหายเพราะน้ำท่วมหรือน้ำแล้งเหมือนคนอื่น ชาวเมืองจึงถามนางว่าทำไมข้าวกล้าไม่เสียหายเพราะน้ำท่วมหรือน้ำแล้งเลย นางบอกว่า นางยักษิณีผู้เป็นสหายที่นางได้จัดข้าวจัดน้ำให้อยู่เป็นประจำบอกว่าฝนจะดีหรือฝนจะแล้ง พวกท่านก็ทำบ้างนางยักษิณีจะได้ดูแลการงานของพวกท่านบ้าง จากนั้นชาวเมืองทั้งสิ้นพากันทำสักการะข้าวและน้ำอย่างดีแก่นางยักษิณี (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 1/64-73) จะเห็นได้ว่าการมูเตลูมีอยู่ทุกยุคสมัย เมื่อชาวเมืองเกิดศรัทธาจึงสักการบูชาและขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้เกิดโชคลาภ ความสำเร็จ และการคุ้มครอง ก็ยิ่งทำให้ความเชื่อแบบมูเตลูก็แพร่หลาย

มูลเหตุบนแนวคิดที่ส่งเสริมความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

การปรับแนวคิดเรื่องมูลเหตุให้สอดคล้องเพื่อส่งเสริมหลักความเชื่อของพระพุทธศาสนาจะต้องสร้างความเข้าใจให้ถูกต้องกับความเชื่อ เชื้อ สิ่งที่เชื่อ วิธีการปฏิบัติต่อสิ่งที่เชื่อ ผลที่ได้รับจากการเชื่อนอกจากนี้ในการตัดสินใจหรือปลงใจเชื่อหรือศรัทธาอะไร พระพุทธศาสนายังมีหลักมหาปเทศ 4 มาเป็นแนวทางในการพิจารณา เพื่อให้การเชื่อและศรัทธาเป็นไปอย่างมีสติและมีเหตุผล

“สิ่งใดไม่ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

สิ่งใดไม่ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นควร

สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นควร” (พระธรรมปิฎก

(ป.อ. ปยุตโต), 2546)

ประโยคที่ว่า “สิ่งใดไม่ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นไม่ควร” หมายถึง การพิจารณาถึงการกระทำหรือสิ่งต่างๆ ที่ไม่มีการห้ามไว้อย่างชัดเจนในหลักคำสอน แต่ถ้าสิ่งนั้นเชื่อมโยงกับสิ่งที่ไม่เหมาะสม ผิดกฎหมาย หรือผิดหลักศีลธรรม ไม่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย ก็ถือว่าสิ่งนั้นไม่ควรทำ เพราะมันอาจทำให้เกิดความทุกข์ ดังนั้นการสอนเช่นนี้เป็นการเน้นให้พุทธศาสนิกชนรู้จักพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ หรือการคิดพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมของการกระทำว่าเป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ แม้จะไม่มีข้อห้ามชัดเจนก็ตาม หากสิ่งใดนำไปสู่ความผิดหรือทำให้เกิดอกุศลธรรมไม่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงามในพระธรรมวินัย ก็ไม่ควรทำ

ในขณะเดียวกัน ประโยคที่ว่า “สิ่งใดไม่ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นควร” หมายความว่า หากสิ่งใดที่ไม่มีการห้ามไว้ในหลักศีลหลักธรรม แต่การกระทำนั้นสอดคล้องกับความดีงาม ไม่ผิดศีล ไม่ผิดธรรม ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทั้งทางร่างกาย จิตใจและสติปัญญา สิ่งนั้นจึงถือว่าควรทำได้ เพราะไม่เพียงแต่ไม่ขัดต่อหลักธรรม ยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดกุศลธรรมและความเจริญทางจิตใจอีกด้วย ตัวอย่างเช่น การปฏิบัติธรรมออนไลน์ การกระทำบางอย่างที่แม้ไม่ถูกระบุไว้ในคำสอนโดยตรง แต่หากเป็นการสร้างประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ก่อให้เกิดกุศลจิต อยู่ในศีลธรรมอันดีย่อมถือว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ

จากแนวคิดดังกล่าว เราสามารถนำความเชื่อสายมูลเหตุไปประยุกต์ หรือปรับใช้ให้ถูกต้องได้อย่างเหมาะสมได้เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น การสักระยะ ซึ่งหลายคนมีความเชื่อว่าการสักระยะลวดลายต่างๆ จากพระอาจารย์หรืออาจารย์สำนักต่างๆ จะทำให้มีโชคมีลาภ เจริญรุ่งเรือง อยู่อย่างคงกระพัน คลาดแคล้ว พันภัยอันตราย หนึ่งเหนียวศัตรูฟันไม่เข้า-ยิงไม่ออก เมื่อมีความเชื่อที่ว่ามานี้การสักระยะอาจทำให้เกิดความรู้สึกให้เกิดความเชื่อมั่น เกิดความมั่นใจ ที่ช่วยให้ผู้ที่สักระยะมาามีจิตใจความมั่นคง ยิ่งๆ ก่อนทำการสักระยะครูบาอาจารย์จะมีข้อแม้ที่ต้องทำสำหรับคนสักระยะ หลายประการ แต่ข้อห้ามที่ทุกสำนักต้องมีก็คือ ให้ถือศีล 5 อย่างเคร่งครัด ทำแต่กรรมดี อุปเทห์ของผู้ที่สักระยะจะต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดด้วยบุญญาธิการของบูรพาจารย์ คณะอาจารย์ที่ถ่ายทอดสู่ตัวของคนสักระยะไม่ให้เสื่อมคลายความหลัง ต้องถือปฏิบัติในความดี พิจารณาจากข้อแม้ดังกล่าวที่ว่า การสักระยะแล้วถือศีล 5 อย่างเคร่งครัดนั้น นอกจากนั้นอักขระที่ปรากฏอยู่ในยันต์ก็สื่อถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ก็ต้องถือปฏิบัติธรรมตามนั้นอย่างเคร่งครัดจึงจะถึงประโยชน์ได้อย่างสมบูรณ์เต็มที่

จะเห็นได้ว่า เป็นการเน้นย้ำให้ผู้สักระหนักถึงการใช้ชีวิตที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น โดยไม่เบียดเบียนหรือทำร้ายผู้อื่น จิตที่เป็นกุศลจะเสริมให้มีความศรัทธาที่เชื่อมโยงของยันต์ที่สักระนั้นมพลัง ความเชื่อในการสักระยันต์ไม่ใช่เพียงแค่การพึ่งพิงพลังภายนอก แต่เป็นการรวมเอาหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นการฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ประกอบกับให้มีสติสัมปชัญญะ และดำเนินชีวิตอยู่ในศีลธรรม ทำให้อยันต์นั้นเป็นสัญลักษณ์ของการประพฤติดีและการยึดมั่นในหลักศีลธรรมอย่างแท้จริง

แนวทางการบูรณาการให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม

จากการศึกษาเรื่องมูเตลูนี้จะเห็นได้ว่าการบูรณาการเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้พบว่า

1. มูเตลูกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เป็นการอ้างถึงแนวทางการบูรณาการความเชื่อบุคคลที่ปรากฏในทางประวัติศาสตร์และสถานที่เพื่อส่งเสริมจิตใจและการระลึกถึงความดีของบรรพชน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาบุคคลและบ้านเมือง
2. มูเตลูในฐานะเครื่องมือสร้างกำลังใจและความหวังควบคู่ไปกับความศรัทธาในพระพุทธศาสนา บุคคลใช้มูเตลูเพื่อเสริมความมั่นใจ สร้างแรงบันดาลใจ และมีศรัทธาทางศาสนาเป็นที่พึ่งพาทางใจ
3. มูเตลูกับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมวิถีความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในแง่ของการเคารพนับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระเครื่อง วัด โบสถ์ วิหาร หลวงพ่อ รวมถึงการเข้าใจถึงการทำบุญเพื่อระลึกถึงสิ่งอันเป็นเครื่องยึดโยงจิตใจที่ทำให้เกิดความสุขสบายใจ
4. มูเตลูกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยนำหลักธรรมทั้งหลายมาเป็นเครื่องเตือนสติในการคิดพิจารณาในการดำเนินชีวิต แม้มูเตลูจะเป็นความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ แต่ก็มีส่วนเชื่อมโยงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา หากพิจารณาให้อีกด้านมูเตลูเป็นการส่งเสริมการให้น้ำเอาความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นหลักในการปฏิบัติตนในอยู่ในศีลธรรมอันดี ส่งเสริมให้เกิดการเสียสละความเมตตา ทั้งยังสามารถต่อยอดไปสู่การปฏิบัติธรรมเพื่อจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาได้

บทสรุป

มูเตลูเป็นความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเครื่องรางของขลังที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยหลายคนหันมาใช้มูเตลูเพื่อความหวังและสร้างกำลังใจความมั่นใจในชีวิต แม้ความเชื่อในมูเตลูจะเป็นเรื่องของความศรัทธาส่วนบุคคล แต่ความเชื่อความศรัทธานี้ควรให้สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือการละความชั่ว (สพพปาปสฺส อกรณํ) การทำความดี (กุสลสฺสุปสมฺปทา) และการทำจิตใจให้ผ่องใส (สจิตฺตปริโยทปนํ) พร้อมทั้งการรักษาศีล การเจริญจิตตภาวนา และการเจริญปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำพามนุษย์ให้เข้าถึงหลักความจริงตามคำสอนในพระพุทธศาสนา ดังนั้นแนวทางการพิจารณาความเชื่อในมูเตลูควรใช้หลักสัทธา 4 หลักกาลามสูตร มหาปเทส 4 และโยนิโสมนสิการ ซึ่งเน้นการใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยไม่เชื่อในสิ่งที่ฟังตามๆ กันมา หรือปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยไม่มีเหตุผลรองรับตามหลักพระพุทธศาสนา แต่ให้พิจารณาด้วยเหตุผลก่อนที่จะเชื่อว่าสิ่งนั้นก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียอย่างไร เป็นคุณหรือเป็นโทษ เป็นประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคม รวมทั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี การเชื่อในมูเตลูสามารถนำมาใช้ได้หากพิจารณาอย่าง

รอบคอบ การปฏิบัติตามหลักศีลธรรม และการหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นหนทางที่จะทำให้การประพฤติปฏิบัติกุศลบุญจริยาเป็นการทำความดีอย่างฉลาด ไม่หลงมกมาย มูเตลูสามารถส่งเสริมให้คนมีจิตเป็นกุศลได้หากนำมาใช้ร่วมกับการปฏิบัติตามหลักธรรมในพุทธศาสนา การเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถเป็นแรงบันดาลใจในการทำ ความดี รักษาดี และพัฒนาจิตใจ เพื่อ บรรลุเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือการบรรลุธรรม ผล นิพพาน ตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 11.

กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 12.

กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2558). *พุทธธรรม ฉบับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 41. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ ผลิธัมม์.

ข่าวสนุกดอทคอม. (2567). *ร่ายงวคนี่! พระพิณเนศเข้าฝันบอกมีกล้วยแตกหน่อกลางต้น อังต๋นนามี*

จริงๆ ขอได้เลิขสว. สืบหาข้อมูลเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2567, จาก

<https://www.samook.com/news/9232046/>

ข่าวสนุกดอทคอม. (2567). *ให้โชคมาแล้ว 18 งวดติด คอหอยแห่ขอเลขเด็ดเรือโบราณอายุรวมกว่า*

500 ปี. สืบหาข้อมูลเมื่อ 13 สิงหาคม 2567, จาก :

<https://www.samook.com/news/82424420/>

ข่าวไทยรัฐออนไลน์. (2567). *ขออะไรก็สมหวัง “ไอ้ไข่” วัดเจดีย์ ของหายได้คืน.. ยอดขายทะลุเป้า..*

บันดาลโชคลาภ. สืบหาข้อมูลเมื่อ 9 กันยายน 2567, จาก

<https://www.thairath.co.th/lifestyle.life.1938088>

คณัฐชัย ธนทวีพันธุ์กุล. (2566). *วิเคราะห์แนวคิดเรื่องฤกษ์ยามในสุพรรณหสูตร. สารนิพนธ์พุทธ*

ศาสตร์ดุสิตบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คมกฤชช อยู่เต็กเค่ง, ผศ. (2560). *การตะ-สยาม? ผี พรหมณ์ พุทธ? พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติ*

ชน.

คมกฤชช อยู่เต็กเค่ง, ผศ. (2567). *“มูเตลู” Pop culture ที่ไม่เคยหายไปจากสังคมไทย. สืบหาข้อมูล*

เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <https://theactive.net/data/mutelu-culture-reviews/>

อิทธิรัตน์ สมบูรณ์ . (2566). *มองอย่างเข้าใจ ไสยศาสตร์ในวิถีเมือง ตัวช่วยรับมือโลกป่วนและความ*

เป ลี ย ว เท ง . สืบ หา ข อ ม ล เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2567, จาก

<https://www.chula.ac.th/highlight/144639/>.

ชวนพิศ นกตาชัย, พระครูสิริธรรมเมธี (อุดร ทีปวิโส), พระพงษ์ระวี อุดตภาทโท (โหลิมชัยโชติกุล)

และพระรัฐพงศ์ อาจิณณธมโม (ทองแปง). (2567). *มูลค่าและคุณค่าของ “มูเตลู” ใน*

- ประเทศไทยที่อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา. สารนิพนธ์พุทธศาสนาและปรัชญา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยวิทยาเขตล้านนา.
- นฤพนธ์ ตัววิเศษ. (2565). มูเตลู: มานุษยวิทยาของเครื่องรางของขลังและโชคลาภ . สืบหาข้อมูลเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/328>
- ณัฐสุตา เต้พันธ์, ผศ. (2566). ทำไมต้องมู(เตลู)? บทสัมภาษณ์จาก The Active. สืบหาข้อมูลเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <https://theactive.thaipbs.or.th/video/socialmovement-20230330>.
- พระครูสิริรัตนานวัตร, รศ.ดร. และ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. (2556). การบนบาน บวงสรวง: แนวคิด หลักการ อิทธิพลต่อสังคมไทย. โครงการปริญญาโท สาขาสันติศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระจันท์ เอี่ยมชิน. (2563). Placebo Effect ปรากฏการณ์ “ยาหลอก” ที่เชื่อว่าจิตใจมีอำนาจเหนือร่างกาย. สืบหาข้อมูลเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2567, จาก : <https://www.brandthink.me/content/placebo-effect-> [12 ตุลาคม 2563].
- พระมหาคมคาย สิริปัญญา, พระอธิการระพิน ฐิตธมฺโม. (2567). ไสยศาสตร์: การพัฒนาความเชื่อในสังคมชาวพุทธ. วารสารวิชาการ สังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด. สืบหาข้อมูลเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <https://so14.tci-thaijo.org/index.php/jssmcure/article/view/614/528>
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2563). ขยายความเรื่องศรัทธา. สืบหาข้อมูลเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <http://pagoda.or.th/somdej-payutto/21-5.html>.